

Αυτοκρατορία και Χριστιανισμός

Το ιστορικό πλαίσιο

Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα τέλη του 3ου αιώνα αποτελούσε έναν πολιτικό σχηματισμό εξαιρετικής πολυπλοκότητας, ο οποίος βασιζόταν στην αποτελεσματική διοικητική και στρατιωτική οργάνωση μιας μεγάλης γεωγραφικά περιοχής. Ο στρατιωτικός μηχανισμός απέκρουε τους εξωτερικούς κινδύνους και εξομάλυνε τις όποιες εσωτερικές αναταραχές. Και στις δύο περιπτώσεις βασική αρχή ήταν η άμεση επέμβαση, στοιχείο που σε ένα τόσο εκτενές γεωγραφικά κράτος επιτυγχανόταν με την ανάπτυξη οδικού δικτύου και την άριστη διοικητική οργάνωση των περιφερειών. Η ίδια οργάνωση του οδικού δικτύου και της διοίκησης είναι που επέτρεπε τις οικονομικές λειτουργίες διακίνησης αγαθών και χρήματος με τους αντίστοιχους φοροεισπρακτικούς μηχανισμούς. Βασικό ενοποιητικό στοιχείο υπήρξε η ιδεολογία της συμμετοχής στη Ρωμαϊκή κοινωνία, αξία που εξέλαβε θρησκευτικές διαστάσεις στο σημείο που η μορφή του Αυτοκράτορα απέκτησε σχεδόν θεϊκή υπόσταση, μέσα από μία σειρά αστικών τελετών. Το επίσημο τελετουργικό της πολιτείας διαδραματιζόταν στο δημόσιο χώρο των πόλεων υπό την αιγίδα του Αυτοκράτορα, ο οποίος ήταν παρών μέσω συμβολικών αναπαραστάσεων της φυσικής του παρουσίας, τα αγάλματα και τη μορφή του στα νομίσματα. Η παρουσία του μέσα από τις αναπαραστάσεις αυτές ενέτεινε τη συμβολική, σχεδόν θρησκευτική διάσταση του προσώπου του, και δημιούργησε το ιδεολογικό υπόβαθρο ανάμειξης της πολιτικής εξουσίας με τη θεϊκή δύναμη.

Για την αποτελεσματικότερη εκτέλεση της διοίκησης, ο Αυτοκράτορας Διοκλητιανός στα τέλη του 3ου αιώνα, μετά από μία περίοδο αναταραχών και συνεχών ανακατατάξεων, διαίρεσε την αυτοκρατορία διοικητικά σε ανατολικό και δυτικό τμήμα, με δύο ηγέτες στο καθένα, δημιουργώντας τη γνωστή ως «τετραρχία» (Εικ. 2). Η διαίρεση ακολουθούσε μία λογική, η οποία βασιζόταν και στην ύπαρξη κοινών πολιτιστικών χαρακτηριστικών, καθώς χονδρικά

Εικ. 1. Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα τέλη του 4ου αιώνα.

το δυτικό τμήμα ήταν το λατινόφωνο, ενώ το ανατολικό ήταν το ελληνόφωνο. Η οργάνωση της αυτοκρατορίας βασίστηκε και στην ανάπτυξη μεγάλων αστικών, διοικητικών και κατ' επέκταση πολιτιστικών κέντρων, στην περιφέρεια εκτός Ρώμης, με μια σειρά από μεγάλες πόλεις, οι οποίες κατά περιόδους και κατά περίπτωση φιλοξενούσαν τους Τετράρχες, οι οποίοι, κατά την άμεση αντιμετώπιση των εσωτερικών και κυρίως εξωτερικών κινδύνων, ακολουθούσαν συχνά το στράτευμα ως ηγέτες του. Η σημασία του στρατεύματος φαίνεται από το ρόλο που έπαιζε στην ανακήρυξη των νέων Αυτοκρατόρων από τις τάξεις στρατιωτικών αξιωματούχων, εκφράζοντας την πίστη του τόσο σε αυτόν, όσο πολλές φορές και στους απογόνους ή τους εκλεκτούς του.

Μία σειρά από ευρύτερες μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και τα οικονομικά της αυτοκρατορίας επέφεραν επί Διοκλητιανού μία σταθερότητα. Η «τετραρχία», αν και ήταν μία λογική διευθέτηση του προβλήματος της διοίκησης του αχανούς κράτους, φαίνεται ότι δεν μπορούσε να περιορίσει τις φιλοδοξίες των τεσσάρων ηγεμόνων για επικράτηση επί των συναδέλφων τους. Έτσι, από νωρίς δημιουργήθηκαν ανταγωνισμοί, που οδήγησαν σε εμφύλιες διαμάχες μέχρι την επικράτηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου ως μοναδικού Αυ-

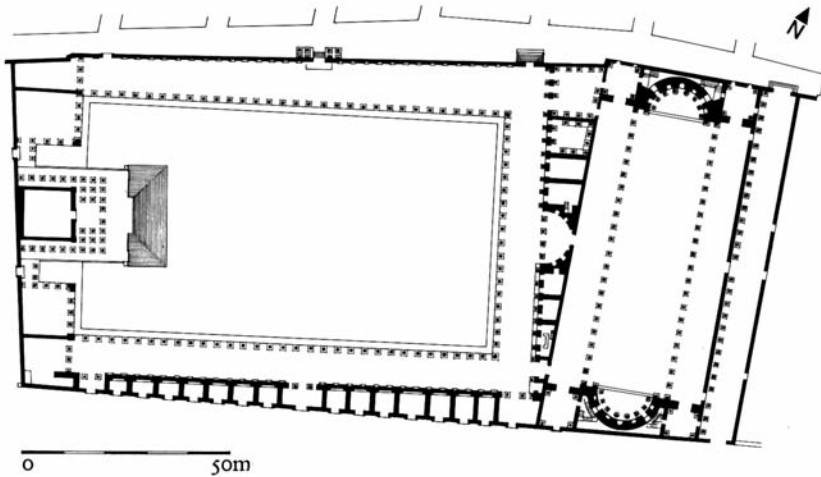

Εικ. 2. Οι τετράρχες.

τοκράτορα. Ο Κωνσταντίνος, ανατρέποντας μία σειρά από τους τελευταίους «διώκτες» των χριστιανών, επένδυσε στην πολιτική υποστήριξη της Χριστιανικής Εκκλησίας, ως ανερχόμενης κοινωνικής δύναμης, με ιδιαίτερη συνοχή τόσο μέσα στην κοινωνία όσο και στο στράτευμα. Μάλιστα φαίνεται ότι ο μονοθεϊσμός ταίριαζε στην πολιτική ιδεολογία του ενός Αυτοκράτορα, που επιπλέον μπορούσε να συμπεριλάβει τα παιδιά του ως κοινωνούς της αυτοκρατορικής εξουσίας, όπως ο Θεός-Πατέρας και ο Χριστός-Υιός συμμετέχουν από κοινού στη θεϊκή ουσία.

Η αρχιτεκτονική παραγωγή της περιόδου – Βασικά στοιχεία

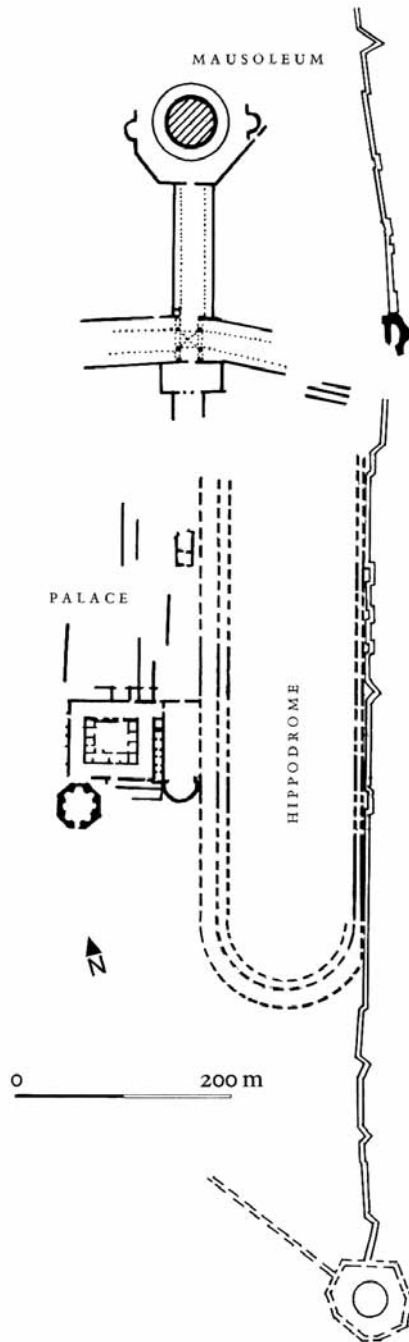
Την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου η δημιουργία αστικών-διοικητικών κέντρων, σε διάφορα σημεία της αυτοκρατορίας, βασιζόταν σε μία κοινή

Εικ. 3. Το συγκρότημα της Αγοράς στη Μεγάλη Λέπτιδα στη Λιβύη. Κάτοψη του συγκροτήματος με τη βασιλική στα ανατολικά, η οποία μετατράπηκε αργότερα σε χριστιανικό ναό.

αρχή οργάνωσης του χώρου της πόλης γύρω από δημόσιες χρήσεις, κεντρικά τοποθετημένες. Πρόκειται για τις Ρωμαϊκές αγορές, στις οποίες υπήρχε η σύζευξη της αστικής λειτουργίας, με τις στοές και τις βασιλικές ως χώρους εκτέλεσης της διοίκησης (με λειτουργία, ανάμεσα σε άλλες, ως αίθουσες ακρόασης αλλά και επίλυσης αστικών διαφορών-δικαστηρίων), και των ναών, αφιερωμένων στις θεότητες με τις οποίες ταυτιζόταν ο εκάστοτε Αυτοκράτορας (Εικ. 3). Τις δημόσιες αστικές λειτουργίες των αγορών συμπλήρωνε ο Ιππόδρομος, ως στοιχείο της προσφοράς θεαμάτων προς το λαό. Τα ιπποδρόμια, στις πόλεις που υπήρχαν, βρίσκονταν ως επί το πλείστον σε χώρο με άμεση πρόσβαση στο παλάτι (την κατοικία του Αυτοκράτορα), σε πολλά από τα μεγάλα αστικά κέντρα της περιφέρειας και εκτός Ρώμης, όπως στη Θεσσαλονίκη. Αποτελούσαν το χώρο δημόσιας εμφάνισής του, από το ειδικά διαμορφωμένο θεωρείο, στο οποίο είχε πρόσβαση απευθείας από την κατοικία αυτή (Εικ. 4).

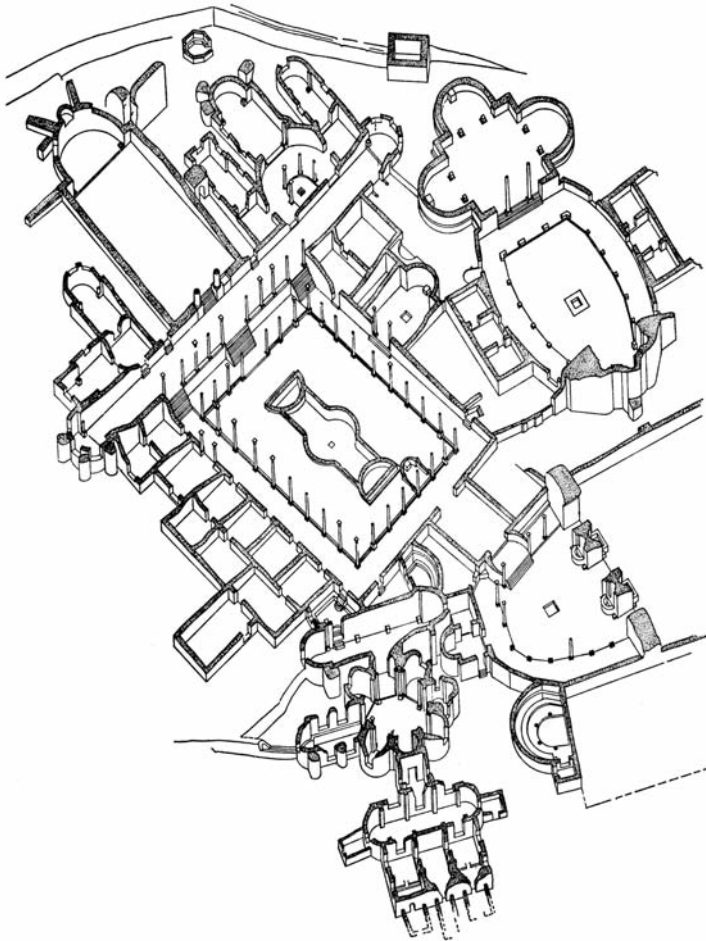
Βασικό χαρακτηριστικό των δημόσιων κτηρίων ήταν ότι αποτελούσαν τμήμα της προσφοράς, της μέριμνας του Αυτοκράτορα προς το λαό, αλλά και επιφανών πολιτών με εξουσία, στις κατά τόπους επαρχιακές πόλεις. Με αυτόν τον τρόπο η δημόσια αρχιτεκτονική είχε αποκτήσει ένα λεξιλόγιο, το οποίο εκφραζόταν ιδιαίτερα στην τυπολογία που συνέβαλε στην αναγνώρισή της. Οι κτηριακοί τύποι ενίοτε ταυτίζονταν με τη χρήση των κτηρίων. Η τυποποίηση συχνά επεκτεινόταν και στα επιμέρους στοιχεία, όπως η μορφολογία και η

Εικ. 4. Το συγκρότημα των ανακτόρων, ο ιππόδρομος και η Ροτόντα στη Θεσσαλονίκη.

διακόσμηση, τα οποία απηχούσαν με αυτόν τον τρόπο τον ιδεολογικό συμβολισμό και κατ' επέκταση την πολιτική ιδεολογία της προσφοράς αυτής.

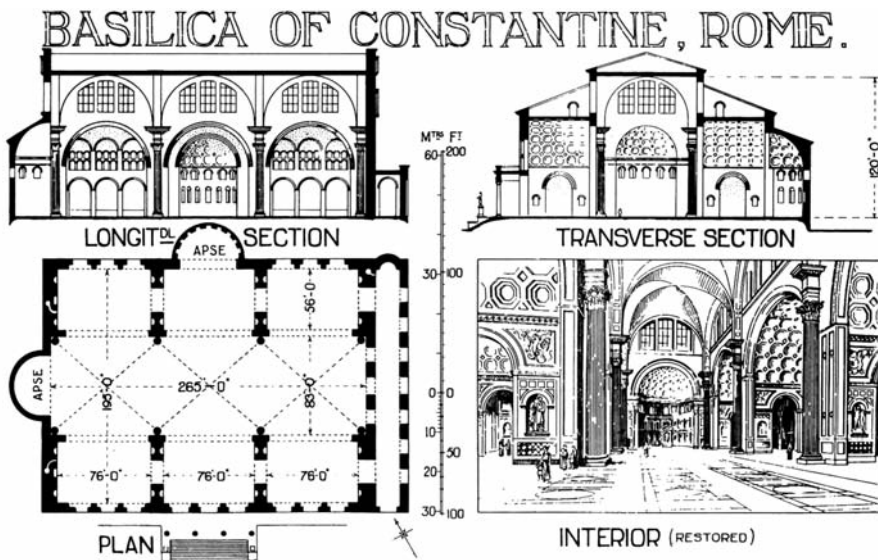
Βασικές αρχές σχεδιασμού, τόσο του δημόσιου χώρου όσο και των ιδίων των κτηριακών συγκροτημάτων, αλλά και των μεμονωμένων κτηρίων, είναι η δρομικότητα, η αξονικότητα και η συμμετρία. Ο χώρος διαμορφώνεται κυρίως με κιονοστοιχίες και τοίχους. Απόρροια της χρήσης αξόνων, αλλά και της συμμετρίας στις συνθέσεις, είναι η ιεραρχική ανάπτυξη των χώρων. Η σύνθεση των κτηρίων βασίζεται σε οπτικές φυγές, μέσω διαβαθμισμένων

Εικ. 5. Ρωμαϊκή έπαυλη στην Πιάτσα Αρμερίνα στη Σικελία. Αξονομετρική προβολή των ευρημάτων.

και ιεραρχημένων χώρων, με σταδιακή και διαδοχική αύξηση της σημασίας. Τα στοιχεία αυτά διακρίνονται σε μια πλειάδα δημόσιων χώρων όπως στα δημόσια λουτρά-θήρμες και στις βασιλικές, οι οποίες αποτελούν τα βασικά κτήρια συνάθροισης κοινού. Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις η συμμετρία και η αξονικότητα ενισχύουν την ιεραρχική ανάπτυξη με σημειακές κορυφώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πλέον συμβολικό οικοδόμημα, η θριαμβική αψίδα, η σύνθεση της οποίας βασίζεται σε αυτές τις αρχές. Με παρόμοιο τρόπο οργανώνεται και η διαμόρφωση του εσωτερικού των αστικών βασιλικών, όταν σε αυτές υπάρχει μία ιδιαίτερη διαμόρφωση εν είδει κόγχης που σχηματίζει υπερυψωμένη εξέδρα, όπου βρίσκεται συνήθως το άγαλμα του Αυτοκράτορα, ως έδρα της εξουσίας αλλά και ως σημείο συμβολικής παρουσίας του, και κατά συνέπεια ως κέντρο του ενδιαφέροντος.

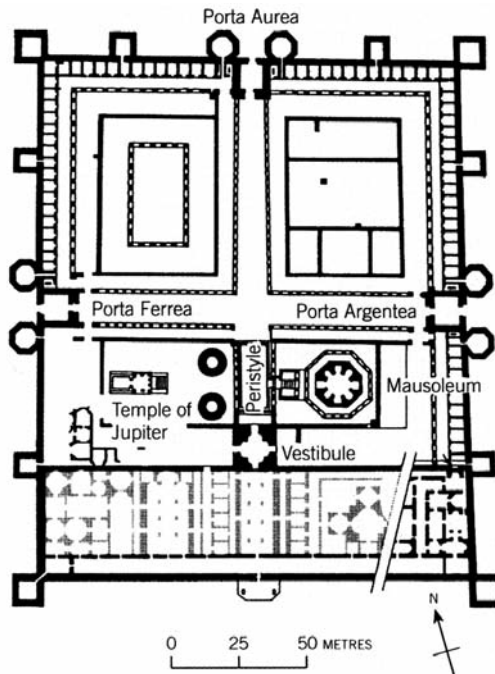
Τις ίδιες αρχές οργάνωσης βρίσκουμε στη διάταξη των επιμέρους στοιχείων των Ρωμαϊκών επαύλεων, είτε εντός των πόλεων είτε στην εξοχή (Εικ. 5). Πρόκειται και σε αυτή την περίπτωση για κτηριακά συγκροτήματα οργανωμένα με βασικές αρχές την αξονικότητα, τη συμμετρία, και ιεραρχικά ανεπτυγμένα με σταδιακή αύξηση της ιδιωτικότητας από το δημόσιο χώρο μέχρι τα ενδότερα της οικίας. Τα σχήματα, οι μορφές και οι κατασκευαστικοί τρόποι με τη διακόσμησή τους, παραπέμπουν στη δημόσια αρχιτεκτονική, συνδέοντας

Εικ. 6. Η λεγόμενη Βασιλική «του Κωνσταντίνου» στη Ρώμη. Τομές, κάτοψη και αποκατάσταση του εσωτερικού.

το μεγαλείο της αυτοκρατορίας με την επίδειξη αντίστοιχης πολυτέλειας στην ιδιωτική ζωή.

Η τυπολογία των κτηρίων αποτελεί αυτή την εποχή διακριτικό χαρακτηριστικό κυρίως για τις χρήσεις. Σημαντικό ενδιαφέρον για την εξέλιξη της χριστιανικής ναοδομίας απέκτησε η χρήση του όρου «βασιλική», η οποία σε αυτή την περίοδο δεν έχει ακόμη τυπολογική εξάρτηση, αλλά χρησιμοποιείται είτε πρόκειται για κτήρια διοικητικού χαρακτήρα είτε για θέρμες, και δηλώνει το χαρακτήρα των κτηρίων ως χώρων συνάθροισης κοινού, οι οποίοι οργανώνονται με σημεία αύξησης του ενδιαφέροντος, όπως αναφέρθηκε ήδη (Εικ. 6). Τα αυτοκρατορικά μασωλεία από την άλλη ήταν κτήρια μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού. Απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία ως μαρτύρια της αυτοκρατορικής εξουσίας και αποτελούσαν σημείο σύνδεσης αυτού με τον άλλο κόσμο. Επενδύθηκαν έτσι με έναν ιδιαίτερο συμβολικό χαρακτήρα, ο οποίος αποτυπωνόταν και στο σχήμα τους, που είναι ως επί το πλείστον περίκεντρο, στοιχείο το οποίο συνδέεται με έναν κοσμικό συμβολισμό (Εικ. 7).

Εικ. 7. Η κατοικία του Διοκλητιανού στο Σπαλάτο (Σπλιτ της Κροατίας). Κάτοψη του συγκροτήματος. Διακρίνεται το οκταγωνικό μασωλείο.

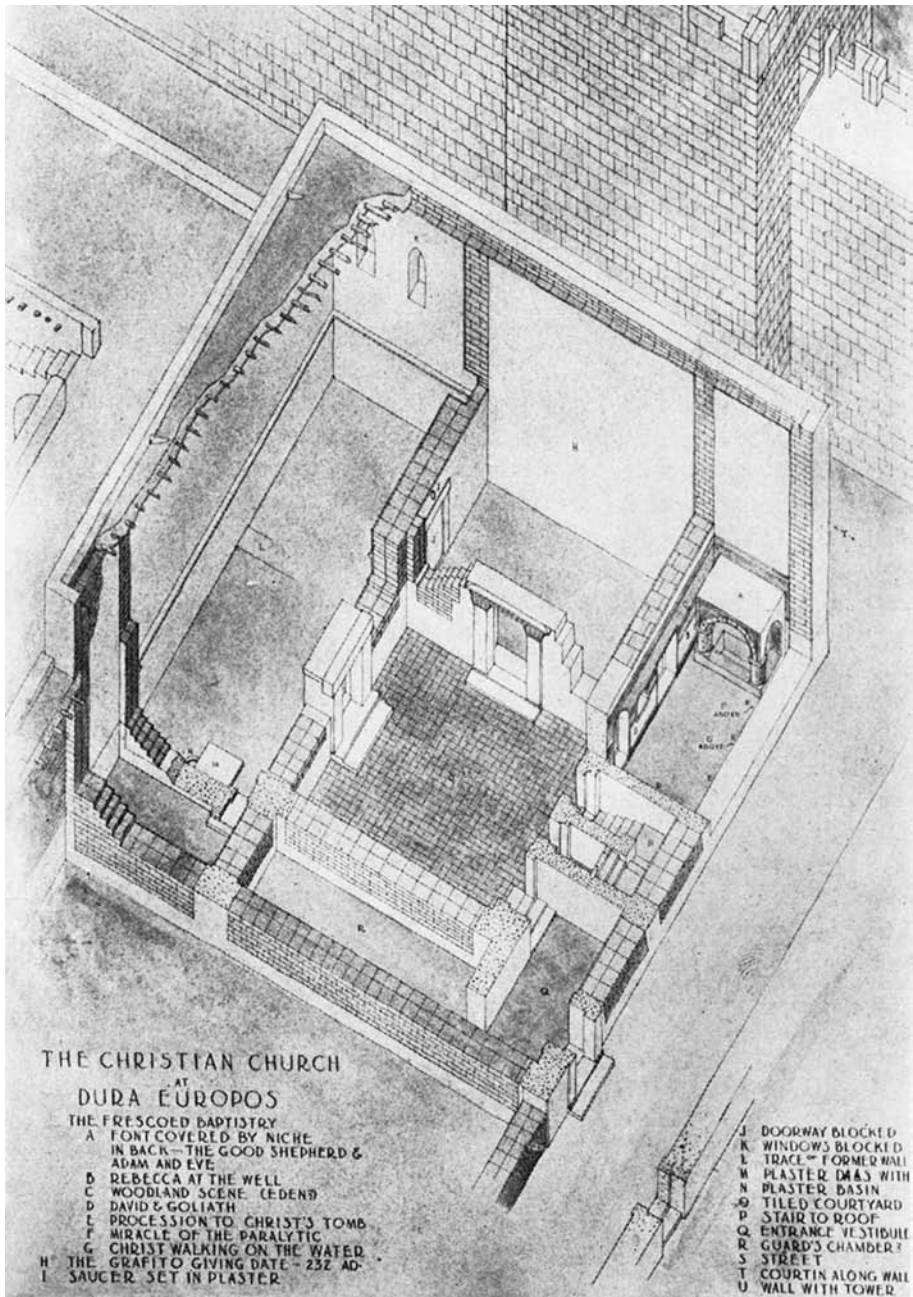
Οι εκκλησίες πριν από τον Μ. Κωνσταντίνο

Εκκλησίες – κατοικίες. Κατακόμβες

Οι πρώτες αναφορές για χώρο εντός του οποίου πραγματοποιήθηκε σύναξη του Χριστού με τους μαθητές του (πρότυπο της εκκλησίας) στην Αγία Γραφή είναι το «υπερώο», όπου έλαβε χώρα ο «Μυστικός Δείπνος». Μετά την «Ανάληψη» του Χριστού η πρώτη «Εκκλησία» των Αποστόλων συναθροίστηκε και πάλι σε ένα «υπερώο» οικίας, κατά την «Πεντηκοστή». Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για απλές κατοικίες, ίσως μεγαλύτερες από το συνηθισμένο, πάντως τυπικές κατοικίες της εποχής. Οι αναφορές για «κατ' οίκον εκκλησίες» συνεχίζονται στις «Πράξεις των Αποστόλων» αλλά και στις «Επιστολές». Ελάχιστες πληροφορίες υπάρχουν στις πηγές για εκκλησιαστικά κτήρια μέχρι την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου. Αναφέρονται κοινοτικά κτήρια (όχι όμως «δημόσια» ή «κρατικά»), τα οποία καταστράφηκαν κατά την περίοδο των διωγμών. Δεν είναι όμως γνωστό κατά πόσο διέφεραν από τις κατοικίες ή ποια ήταν η σχέση τους με τα κτήρια λατρείας άλλων θρησκειών της εποχής, ακόμη και τα ιδιωτικού χαρακτήρα.

Αρχαιολογικά δεδομένα, που βρέθηκαν στη μικρή πόλη Δούρα Ευρωπαϊκής στην Παλαιστίνη, μίας «κατ' οίκον» εκκλησίας δίνουν μια ιδέα για την οργάνωση ενός χώρου σύναξης χριστιανών, διαμορφωμένου ως οίκου, αλλά εξοπλισμένου με αίθουσα προσευχής-δείπνου και βαπτιστήριο ως σαρκοφάγο προσκολλημένη σ' έναν τοίχο (Εικ. 8). Η βάπτιση αντιμετωπιζόταν ως προεικόνιση ταφής και ανάστασης. Έτσι και τα πρώτα βαπτιστήρια, όπως φαίνεται από αυτό το παράδειγμα, διατηρούσαν μία αναφορά στη λειτουργία και τη μορφή ταφικού μνημείου-μαυσωλείου.

Οι κατακόμβες κατασκευάστηκαν αυτή την περίοδο σε διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας, με ιδιαίτερη έμφαση στη Ρώμη, και σχετίζονταν με χώρους ταφής, οι οποίοι, καθώς δέχονταν θύματα των διωγμών, απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία ως τόπος λατρείας μαρτύρων. Σε αυτές βρίσκουμε κάποιες αρχές οργάνωσης του χώρου που διατηρήθηκαν στις μεγάλες δημόσιες εκκλησίες. Χρησιμοποιούνταν κυρίως για τελετές μνημοσύνου, κυρίως των μαρτύρων, δεν είναι γνωστό όμως αν τελούνταν κανονικές λατρευτικές συνάξεις σε αυτές (Εικ. 9).

Εικ. 8. Δούρα Ευρωπού στην Παλαιστίνη. Η Χριστιανική οικία-εκκλησία. Αξονομετρική τομή με αποκατάσταση.

Εικ. 9. Αίθουσα Κατακόμβης στη Ρώμη.

Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική των χρόνων του Μ. Κωνσταντίνου

Το ιστορικό πλαίσιο

Με την επικράτηση του Μ. Κωνσταντίνου, ως Αυτοκράτορα, συντελέστηκε μία μεγάλη αλλαγή στη Ρωμαϊκή κοινωνία, αλλά και στην οργάνωση του κράτους. Από τη μία ο Χριστιανισμός αναγνωρίστηκε ως επίσημη δομή της κοινωνίας, και οι υποθέσεις της χριστιανικής Εκκλησίας άρχισαν να εμπλέκονται με τις υποθέσεις του κράτους. Από την άλλη εγκαταλείφθηκε η τετραρχική οργάνωση του κράτους και σημειώθηκε επιστροφή στην απολυταρχική διοίκηση ενός Αυτοκράτορα, ή σε περιπτώσεις διαδοχής, διαμελισμός σε σφαίρες επιρροής. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως, προέκυπτε ανταγωνισμός για την επικράτηση ενός, όπως συνέβη και με τους υιούς του Μ. Κωνσταντίνου.

Η υιοθέτηση του Χριστιανισμού, και η σε μικρό χρονικό διάστημα προώθησή του σε επίσημη θρησκεία του κράτους, βασίστηκε σε δύο σημαντικά στοιχεία.

Ο Χριστιανισμός, ήδη την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου, είχε μία δυναμική εξάπλωση, και πιθανώς είχε διαφανεί η επικράτησή του, τουλάχιστον στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Η άποψη αυτή δικαιολογείται και από τους διωγμούς των χριστιανών, οι οποίοι δεν θα είχαν νόημα παρά μόνο για ένα φαινόμενο με απειλητικές διαστάσεις. Εντούτοις οι διωγμοί, αντί να αποτρέψουν την εξάπλωση του Χριστιανισμού, έφεραν το αντίθετο αποτέλεσμα, ενδυναμώνοντας τους δεσμούς των χριστιανικών κοινοτήτων και την αίσθηση των μελών τους ότι ανήκουν σε μια ξεχωριστή και επίλεκτη ομάδα. Το χαρακτηριστικό αυτό προσφερόταν προς εκμετάλλευση ακριβώς από το πνεύμα του Χριστιανισμού, που μπορούσε ουσιαστικά να περιλάβει τους πάντες και συμβάδιζε έτσι με το πολυσυλλεκτικό πνεύμα της Ρωμαϊκής πολιτείας. Παράλληλα και η ιδέα του μονοθεϊσμού προσφερόταν για την υποστήριξη της ιδέας της αυτοκρατορικής διοίκησης ως προβολή της ουράνιας εξουσίας επί της γης. Η επίγεια βασιλεία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που στόχο είχε να συμπεριλάβει όλο τον τότε γνωστό κόσμο, προβλήθηκε ως αντικατοπτρισμός της ουράνιας βασιλείας, διαμορφώνοντας μια ιδεολογία που συνέδεε τη χριστιανική Εκκλησία με το Ρωμαϊκό κράτος.

Υπό αυτή την έννοια γίνεται αντιληπτό γιατί μία από τις πρώτες δραστηριότητες του Αυτοκράτορα, η οποία αποδεικνύει την υποστήριξή του προς τη χριστιανική κοινότητα, ήταν η ένταξή της ως ομάδα στο πλαίσιο προσφοράς δημόσιων κτηρίων, τα οποία λειτουργούσαν σε ένα πολλαπλό συμβολικό επίπεδο. Ως προσφορά του Αυτοκράτορα δήλωναν την αποδοχή του θεσμού της Εκκλησίας, την υποστήριξη του κράτους και κατ' επέκταση την απαίτηση συμβολής στη σταθερότητα της διοίκησης και στην ενότητα της κοινωνίας. Είναι άλλωστε φυσικό, καθώς κατά την περίοδο των διωγμών, που είχε προηγηθεί, πραγματοποιήθηκε η κατάσχεση και δήμευση ακίνητης περιουσίας των χριστιανικών κοινοτήτων, με την παύση των διωγμών και την αναγνώρισή τους ως επίσημου κρατικού θεσμού να αποκατασταθεί μέρος αυτής της σχέσης με την απόδοση ακίνητης περιουσίας με τη μορφή κτηρίων.

Η δραστηριότητα του Μεγάλου Κωνσταντίνου στον τομέα χορηγίας δημόσιων κτηρίων προς τη χριστιανική Εκκλησία οδήγησε ουσιαστικά στην απαρχή δημιουργίας της χριστιανικής αρχιτεκτονικής παράδοσης. Πρόκειται για σημαντικά κτήρια στη Ρώμη, ως κέντρο της αυτοκρατορίας αλλά και μια από τις σημαντικότερες οργανωμένες χριστιανικές κοινότητες της εποχής. Επεκτάθηκε στα Ιεροσόλυμα, όπου αναζητήθηκαν τα σημαντικότερα σημεία της χριστιανικής τοπογραφίας που συνδέονται με την επίγεια παρουσία του Χριστού, στην Αντιόχεια ως μητρόπολη της Ανατολής, στην Κωνσταντινούπολη

και σε άλλα περιφερειακά κέντρα σε Ανατολή και Δύση. Ειδικά η Κωνσταντινούπολη οικοδομήθηκε εξαρχής με προδιαγραφές αντίστοιχες της Ρώμης, ως νέα έδρα της αυτοκρατορικής διοίκησης στην Ανατολή, στοιχείο που συνάγεται από την προσπάθεια προσέλκυσης μεγάλου αριθμού κατοίκων, με την προσφορά δωρεάν σίτισης, ένα προνόμιο το οποίο μέχρι εκείνη την εποχή είχαν μόνο οι κάτοικοι της Ρώμης. Τα εκκλησιαστικά κτήρια που κτίστηκαν σε όλα αυτά τα κέντρα, καθώς συνδέθηκαν με την πρώτη λαμπρή περίοδο ένταξης του Χριστιανισμού στους επίσημους θεσμούς του Ρωμαϊκού κράτους και καθώς τα ίδια συνδέθηκαν με σημαντικές τοποθεσίες και γεγονότα, απετέλεσαν στο εξής πρότυπα προς μίμηση, τόσο ως προς τη διαδικασία κατασκευής τους, αφού η χορηγία εκκλησιαστικών κτηρίων έγινε ένα μόνιμο πεδίο δράσης του Αυτοκράτορα, αλλά και της αριστοκρατίας εν γένει, αλλά και για την ίδια την αρχιτεκτονική τους.

Τα γενικά χαρακτηριστικά των πρώτων χριστιανικών ναών

Τα περισσότερα στοιχεία για την εκκλησιαστική οικοδομική δραστηριότητα της εποχής του Μ. Κωνσταντίνου είναι γνωστά από αναφορές σε κείμενα, τα οποία συχνά εστιάζουν με επαινετικό τόνο στον τρόπο με τον οποίο ο Αυτοκράτορας περιέβαλε και υποστήριξε τη χριστιανική θρησκεία και κοινότητα. Έτσι πιστοποιείται ότι η οικοδόμηση ναών ήταν πράγματι μία χορηγία του Αυτοκράτορα με ιδιαίτερο συμβολικό περιεχόμενο και πολιτικό νόημα, καθώς συγκαταλέγεται στο πλαίσιο που οι ιστορικές καταγραφές προσπαθούν να αποδείξουν την προσφορά του και την υποστήριξή του προς τη χριστιανική κοινότητα.

Υπάρχει ανοικτή συζήτηση για τις ζυμώσεις αλλά και για τις επιπτώσεις που επήλθαν από τον τρόπο με τον οποίο η χριστιανική Εκκλησία μεταβλήθηκε από μια περιθωριακή οργάνωση, με συγκεντρώσεις σε ιδιωτικές κατοικίες, σε μία σημαντική δομή πρώτης προβολής στη Ρωμαϊκή κοινωνία, με παρουσία σε δημόσια κτήρια αυτοκρατορικής αίγλης. Διαφαίνεται μια περίοδος ανταγωνισμού μεταξύ του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών. Τούτο εκφράζεται και στον τομέα της θρησκευτικής διάστασης της προβολής της εικόνας του Αυτοκράτορα μέσα από τη χρήση των δημόσιων κτηρίων λατρείας, αλλά σε κάθε περίπτωση ο Χριστιανισμός επικράτησε.

Η αρχιτεκτονική που υιοθετήθηκε για τα κτήρια τα οποία προσφέρθηκαν στη χριστιανική Εκκλησία, καθώς έγινε από τον Αυτοκράτορα, είναι φυσικό ότι απηχούσε σε πρώτο επίπεδο τη διάσταση της αυτοκρατορικής αρχιτε-

κτονικής δημόσιου χαρακτήρα της περιόδου της «τετραρχίας». Καθώς η βασιλική λειτουργία ήταν η συνάθροιση κοινού, επιλέχθηκε η «βασιλική» (από την αστική χρήση του όρου όπως π.χ. «βασιλική στοά»), η οποία δεν είχε συσχετιστεί με κάποιο άμεσο τρόπο με άλλες θρησκείες, αλλά περισσότερο με αστική και πολιτική λειτουργία. Η μόνη μεταφυσική χροιά στη χρήση των «βασιλικών» ήταν η παρουσία του Αυτοκράτορα μέσα από αναπαραστάσεις της μορφής του, στοιχείο που απέδιδε στο πρόσωπό του μια θρησκευτική διάσταση. Καθώς όμως αναπτύχθηκε σύνδεση της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας με την ιδεολογία της «βασιλείας των ουρανών», η «βασιλική» εξέφρασε τη σύνδεση αυτή στο επίπεδο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης.

Οι λεπτομέρειες της σύνθεσης του χώρου των βασιλικών, που συνδέονται με την προσαρμογή του τύπου στην ικανοποίηση της χριστιανικής λατρείας, σχετίζονται με στοιχεία τα οποία είχαν ως φαίνεται παγιωθεί στην οικοδομική παράδοση της εξυπηρέτησής της από την οικιακή αρχιτεκτονική. Καθώς λοιπόν και η οικία εμφανίζεται αυτή την περίοδο ως ένα πλέγμα από χώρους με ιεραρχική δομή, με τον ίδιο τρόπο και οι ναοί που κτίστηκαν ως βασιλικές δεν εμφανίζονται ως μεμονωμένα κτήρια, αλλά ως τμήματα ενός ευρύτερου συγκροτήματος με ιεραρχική ανάπτυξη των επιμέρους στοιχείων, από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο, μέσα από διάφορους ενδιάμεσους χώρους (το αίθριο με συμπληρωματικές λειτουργίες, το νάρθηκα ως προθάλαμο εισόδου κλπ.), στη συνέχεια στον κυρίως ναό και εντέλει στο ιερό. Η «βασιλική», ως χριστιανικός ναός, διαμορφώθηκε με αυστηρή δρομικότητα, εκφρασμένη στις κιονοστοιχίες που οδηγούν από την είσοδο του κυρίως ναού προς το ιερό, ως σημείο συγκέντρωσης της προσοχής και αποκορύφωσης του συμβολικού περιεχομένου. Τούτο ενδυναμώνεται και με τη συμμετρία που εκφράζεται με την ανάπτυξη ενός κεντρικού χώρου και εκατέρωθεν ενός ή περισσότερων κλιτών, πίσω από μία ή περισσότερες κιονοστοιχίες. Τα πλευρικά κλίτη προορίζονταν για το λαό, ενώ το κεντρικό, που είναι υψηλότερο και καλύτερα φωτισμένο, προοριζόταν για τις ιερατικές πομπές συμβολικού χαρακτήρα που εντάχθηκαν στη θεία λατρεία. Το ιερό διαμορφώνεται ως κόγχη (ή «αψίδα») και διεκδικεί ως θέση, ανάπτυξη, αλλά και μορφή, την πλέον εξέχουσα θέση, η οποία συνάδει και με το περιεχόμενό του. Μάλιστα η ίδια η έννοια της ιερότητας του χώρου είναι στοιχείο οργάνωσης που αποτυπώνεται στην ιεραρχική ανάπτυξη των χώρων με την αύξησή της από το εξωτερικό προς το εσωτερικό. Το σύνολο συμπληρώνεται και επεκτείνεται για να συμπεριλάβει μία πληθώρα παραπληρωματικών λειτουργιών, σημαντικότερη από τις οποίες είναι η βάπτιση, στο αντίστοιχο κτήριο, και άλλες δευτερεύουσες χρήσεις, όπως χώροι ανάπαυσης και διημέρευσης, αλλά και εμπόριο.